

<https://doi.org/10.62837/2024.9.208>

f.f.d.QULIYEVA ZENFİRA MÜRSƏL QIZI
ADU-nun Ümumi Linqvistika
kafedrasının dosenti
zenfiraquliyeva2017@gmail.com

İKİNCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ BİLİK NÖVLƏRİ

Açar sözlər: tədqiqatın metodologiyası, bilik növü, psixomatik tədqiqatlar, keyfiyyət və kəmiyyət tədqiqatı

Key words: research methodology, knowledge kind, psychotic research, quantitative and qualitative research

Ключевые слова: методология исследования, тип знаний, психотический опросы, качественные и количественные исследования

Çox ölkələrdə ingilis dilinin lingua – franka variantı kimi tələffüzündəki vaciblik müasir dövrdə onun xüsusi statusunun əsas keyfiyyətinə nail olunması kimi qiymətləndirilir. Çünki, ingilis dilinin bütün dünyada yayılmasına səbəb olan bir neçə tarixi faktorları vardır. Hətta, ingilis dilinin əsl variantını hər ölkədə inkişaf etdirərək yayılmasına baxmayaraq, dil - səslər və simvollarla istifadə edilən əsas sistemə ünsiyyət vasitəsidir. Xüsusi dildə danışmaq və səsləndirmək yolu tələffüzün əsasını təşkil edir. Ünsiyyət dilin əsas məqsədlərindən biri olaraq, tələffüzə xas olan əsas keyfiyyətə nail olmaq olar. Linqvistlər tələffüzün vacibliyini hissəvi olaraq, inkişaf və nümayiş etdirirlər, yəni ki, IPA (Intonational Phonetik Alphabet) tələffüzü standartlaşdırır. Tələffüzə xas olan effektivlik bizim nitqimizin tədqiqini inkişaf etdirir. Lakin, təəssüflə qeyd edək ki, məzmun baxımından dilin tədrisinin vacibliyinin müvafiq olması qəbul edilmir. Xüsusilə, Hindistan kimi ölkələrdə ingilis dilinin ikinci dil kimi tədris edilməsi, tələffüzdən daha çox qrammatikaya və yazılı vərdişlərin daha çox vacib olmasına yönəldilir.

İngilis dili dərslərində tədqiqat zamanı birinci dilin bütün dünyada öyədilməsi Seliger & Shohamy [20] tərəfindən müxtəlif səbəblərdən biri kimi izah edilir. Mühacirat, ticarət və elmin səbəbləri, tədrisin zamanətləri və s. səbəbdən biridir. Bu səbəbdən idrak elminin ən öndə, ən həyəcanlı olması səbəblərindən biri ikinci dilin tədqiqi aşağıdakı aspektləri nəzərə alaraq yerinə yetirilə bilər, tədqiqatla bağlı hallarda, məsələn, dil öyrənənlərin xüsusiyyətlərinin yaşı, tədqiqatın metodologiyası. Metodologiya tədqiqatın fəlsəfəsindən asılıdır. Tədqiqatın motivasiyaedici nəzəriyyəsi, tədqiqatın şərtlərlə və məsələlərin tədqiq edilməsi ilə ikinci dilin tədris vasitələri, müşahidə olunan testləri, müsahibələr və vəsaitlər kimi [21].

İkinci dilin tədqiqi onun çoxüzlü və çoxfənli olmasıdır, bu sahələrdən metodologiyaların tədqiqi və biliyinin nəzərə çarpması əsas məsələdir. Belə ki, linqvistika, antofologiya, psixologiya, sosiologiya, tədris və s. Bu sahələrin hər biri tədqiqatçının müxtəlif perspektivlərini, məqsədlərini və ikinci dilin tədrisindəki

tədris fenomeninin tədris vasitələrinin mövcud olmasıdır. David Nunan [17] şərhlərində fikirlərimizi tədqiqatın bu qətiliyinə cəlb edərək və bir neçə müəyyən edilmiş biliyin və səriştənin istifadə olunmasını qeyd edək. David Nunanın təqdim etdiyi kitabda bir neçə tələbələrin təşəbbüsü ilə bu tədqiqat aparılır. O onlardan “tədqiqat”ın izahı və gözlənilmədən bununla bağlı olan müəyyən cavab terminləri - məlumat, bilik, hiponəzəriyyə, məlumat, təsnif, tədqiqat, tərcümə, suallar verməklə, struktur tədqiqatı, problem, sübut, nəzəriyyə, qiymət, aydınlaşdırma və həllini sorurlar [17].

Bütün terminləri birlikdə götürərək tədqiq edilən “sualların formalaşdırılması prosesi, problemləri və ya hipernəzəriyyə faktların toplanması və bu suallara/ problemlərə/hipernəzəriyyələrə yönəlməsi və faktların tərcümə edilməsi və ya təhlil olunmasıdır”. David Nunan [17] tədqiqatın 3 elementini qeyd edilir və onların komponentlərinin sistematik məlumat prosesinin tədqiqini göstərmək olar:

- sual/problem/hipernəzəriyyə, faktlar və faktların izahının təhlilidir. Seliger və Shohamyaya [20] görə, tədqiqatın hərtərəfli fəaliyyətinin dövr etməsi, sonu olmayan davamlılığı heç vaxt bitmir, çünki tədqiqatın hər bir hissəsi daha çox tədqiq olunmaq üçün əlavə suallar yaradır. Ya aiddiyyəti olan suallarda tədqiqatçının nəticələri, ya əsas məsələ və ya da hipernəzəriyyəyə cavab verilə bilməsi, ya təsdiq edilmə və yenidən başlanma bilən tədqiqatın başlanmasıdır. Seliger və Shomany [20] əsas tədqiqat komponentlərini qeyd edir. Bunlara əsasən, bu komponentlər gündəlik təcrübələrə əsasən axtarılıb tapılmalıdır. Bu komponentlər aydın şəkildə anlaşılmayan davranış formasıdır. Burada davranış müşahidə edilir və bəzi bu kimi xüsusi səbəblər aydınlaşdırılır, soruşulmağa başlanılır, bir neçə mümkün izahatlar qeyri-adi davranışla tədqiq edilir və keçmiş hadisələr və əvvəlki biliyin bir sıra yollarla yönəlməsidir. Mümkün olan izahatlardan biri ən çox ehtimal olunan davranışlardan birinin olmasıdır. Hipernəzəriyyənin testinə və cavabına əsasən daha çox faktlara ehtiyac vardır. Tədqiqat üçün əhəmiyyətli olmasını bilir və bu suallara düzgün cavab verə bilərik. Seliger və Shomany [14] təklif edir ki, onların araşdırıb tapdıqları ikinci dilin tədrisinin 4 bilik növünün təsnif edilə bilərik [20].

1. **I növü - “Biliyin inam kimi”** olmasıdır. Bu o deməkdir ki, biz inam əsnasında nə isə bilirək, doğru olana inanmaq istəyi təcrübəyə əsaslanan test tərəfindən nümayiş etdirilir. Bu kateqoriyadakı nəticə ümumi ruhun toplanmasına gətirib çıxartdı.

2. **II növü- “Səlahiyyətin bilik kimi”** olmasıdır. Bu I növlə eynidir, çünki, onlar öz dəyərləri kimi qəbul edilir. Yaxşı reputasiyası olan və bu sahəyə uyğun olan tədqiqatdan irəli gələnin qəbulu, elmin bilik mənbəyi hesab olunur.

3. **III növ- “Üstün bilik”-dir.** Bu bir sıra aksuom haqqında başladığı bilik növünə gəlir və sonra bu səbəbdən və məntiqi işdən istifadə edərək bilik artırılır. Bu növ biliyin aşkar olunmasının bir sıra əvvəlki sistematik təcrübəyə əsaslanan işin və müşahidələrin mövcud olmasıdır. İkinci dilin tədqiqində üstün biliyin ümumi başlanğıcıdır.

4. **Bu növ “Təcrübi Bilik”** adlanır. Bu növün əsas nöqtəsi müşahidə və ya eksperiment vasitəsilə biliyə nail olmaqdır. Biliyin xarakterizə olunması ilə real dünyanın interaktivliyi, təcrübədən doğan rəsmçəkmə fenomenini müşahidə edərək nəticə çıxartmaqdır. Lakin buna başlamazdan əvvəl, yuxarıda təsvir edilmiş əhəmiyyətli başlanğıcın olmasıdır. İkinci dilin tədqiqinə olan diqqət müşahidə və təsvirin izlənilməli olmasıdır. Tədris üçün sadə bir faktorun ayrılmasına eksperimentlərlə nail oluna bilər.

Daniel Madrid də buna nail olmaq istəməyimizi nəzərə alaraq, məqsədimizə müxtəlif tədqiqat növlərini yaratmaqla nail ola biləcəyinizi şərh edir [16].

Əsas və nəzəri tədqiqat: bu növ tədqiqat abstrakt nəzəri modelləri yaratmağa çalışmaq, tədris dillərini və proseslərini izah edir.

Tətbiq olunan tədqiqat: burada müxtəlif nəzəri modellərin tətbiqi, nəzəri tədqiqatın müxtəlif tədqiqat sahələrində aparılır.

Təcrübi tədqiqat: burada nəzəriyyəni tətbiq edərək, tədqiqatın təcrübəsindən istifadə edilir; qeyd edildiyi kimi hər iki tədqiqatları qarışdıraraq aparılır. Bu tədqiqat Seliger və Shomany [18] tərəfindən fərqləndirilir. Onlar hər bir tədqiqata yardımın ikinci dilin fenomenun bilik və əlavə anlaşılmasını izah edir. Bu bütün mümkün olan geniş müxtəlif mövzularda və suallarda xüsusilə ikinci dilin mənimsənilməsini izahı kimi, linqvistikaya uyğun nəzəri quruluşlarının tədqiqatı kimi izah edilir. Onların hər bir kateqoriyalarının quruluşu mümkün qədər müsbət əlaqələrin bir istiqamətli olmasıdır. Seliger və Shomany müsaibə edir ki, xətlər bu kateqoriyaları ayırır, bu da həmişə aydın olmur, lakin ümumi şərtlərlə, biz qeyd edə bilərik ki, əsas tədqiqat nisbi əlaqələrlə ümumi olaraq əsas tədqiq olunanlardır. Tətbiqi tədqiqatın mənimsəmənin qaydaları ilə əlaqəsi və maddi inkişafın cəmləşdirildiyi təcrübi tədqiqatla maraqlanırlar. Lakin, bunu ideallaşdıraraq aparıb, çünki təcrübi tədqiqatda nəzəri tədqiqatın da olması labüddür. Bu bölümün köməyi ilə tədqiqatın özünün imtiyazlarını anlamağa yardım edəcək. Daniel Madrid [16] dediyi kimi, mövzular və suallar müxtəlif baxışlarla və ya qavranılmayan ünvanları məlum olan kimi tədqiq edilir. Bu tədqiqata olan yanaşma tədqiqatçının seçilməsinə uyğun ola bilər. Bu tədqiqatın üçqat fərqliliyidir. Yazıçılar tədqiqatın kəmiyyət və keyfiyyəti haqqında danışır, lakin bu fərqlilik haqqında yaxın zamanlarda mübahisə yaranır, çünki bu sadəlik təcrübəsizlikdir. Onlar bu 8 fərqliliyi təklif edir, kəmiyyət tədqiqatı isə pragmatik, obyektiv və ümumiləşdiriləndir. Bir sıra xarici faktlar var ki, müşahidəçi və ya tədqiqatçıdan sərbəst olaraq baş verir. Keyfiyyət tədqiqatı haqqında onlar biliyin nisbi olduğunu, subyektiv, holistik - qlobal və ümumiləşdirilməyən olmasını şərh edirlər. Reichardt və Cook bu növ tədqiqat arasındakı fərqi göstərir [16].

Keyfiyyət və kəmiyyət tədqiqatı: kəmiyyət metodlarının təbliğindən istifadəsi;
–öz çərçivəsindəki aktyorlardan olan davranışın bəşəri anlaşılmasına aiddir,
- təbiilik və nəzarətsiz müşahidə, subyektiv, məlumatlara yaxın olan “daxili” inkişaf,

- yerləşmiş, aşkar olunmuş yerinin müəyyən etmə tədqiqatı, ekspansionist, təsviri (distruktiv və induktiv), proses – yerini müəyyən etmə, etibarlı - “real”, “rich” və “deep” verilənlərin məlumatı,

- ümumiləşməyə – faktların tədqiqi və ya sosial fenomenin fərdiliyinin subyektiv şərtlər ona münasib olmayan şəritdir, gözəçarpan və nəzarət edilən ölçü, obyektiv, verilənlərin yenidən hərəkət etməsi, “outsider” (kənarda olan) inkişaf, yerləşdirilməyə nəzarət,

- yerini müəyyənləşmə, təsdiq edilən, azaldılan məntiqi nəticə və hipernəzəri-deduktiv yekun nəticə, yerini müəyyənləşdirmə, uyğun olan “çətin” və təkrar olunan məlumat, ümumiləşdirilən tədris sahələrinin toplanması, reallığın daimi qəbulu.

a) Kəmiyyət və keyfiyyətin tədqiqatı ilə ümumi şərtlərin yardımı

Daniel Madrid kəmiyyətin tədqiqatı sayılan məlumatların toplanmasından istifadə etməyin bizim etdiyimizin fərqliliyi haqqında olan məlumatı izah edir. Bu məlumatlar statistik cəhətdən müəyyən hesablanma mövzudur [16].

Bu növ tədqiqatda istifadə olunan alətlərin yoxlanılması obyektiv subutlar, Likert miqyasında və s.-dir. Başqa cürə desək, söz vasitəsilə detalları təsvir və tərcümə etməyə çalışmaq, keyfiyyətin tədqiqi və ya etnoqrafikliyin həqiqətən də kəmiyyətindən istifadə olunmur. Bir sıra bu növ tədqiqata aid nümunələr bu sahədə qeyd edilir, sinfi müşahidə əsasnasında və s. məruzə edilir. Bəzən kəmiyyət və keyfiyyətin tədqiqatı elektronik baxışın qəbul olunmasına cəmləşdirilir. İkiqat bölümü kənara ataraq və ingilis dilli sinifdə tədqiqata fikrimizi cəmləşdirərək, hazırda texnologiyanın inkişafına baxmayaraq və bütün fənlərdəki müxtəlif nümunələrlə biliyin mənimsənilməsi prosesinin anlaşılması, elementar yollu hələ də ötürülməklə fikrini cəmləşdirilməsi qeyd edilir. Burada situasiya dəyişmiş, çünki, müəllimlər sinifdəki təhsilin həqiqi olduğunu tədris etməyə cəhd etmir, onlar hətta biliklərini öz metodları ilə öyrətməyə hətta çalışırlar. Onlar yalnız eksperimentlərin və tədqiqatların hərəkətlərini izləyirlər. Müəllimlər tədqiqat aparanda, onlar yalnız nə formanı inkişaf etdirir, nə də sinif daxilində öz izlərini görürlər. Tədqiqatı sinifdə iki cüt hissəyə ayırırlar - biri şagirdə tədqiqatın aparıldığı yerdə öyrənənə fikrini cəmləşdirir, digəri müəllimə tədris edərək, ona təsir edib, tədqiq və təhlil etməyə əsaslanır. Bu məqalədə biz yalnız II aspektə fikrimizi cəmləşdirəcəyik. Müəllimlər cari məsələdə kəmiyyətdə tədqiqatın miqyasını təlim etməklə orada olan mühüm münasibətin inkişafını və akademik təliminin olduğunun uyğunlaşmasının mövcud olmasıdır. Gimeno tələb edir ki, sinifdəki tədqiqat müəllimlər üçün çox faydalıdır, çünki, müxtəlifliyin geniş olması ona olan uyğunluğun inkişaf etdirilməsidir, mədəni miqyasın və biliyin əsası təhsil haqqındadır, tədqiqatın bacarığı və təhsilin situasionalarda diaqnoz edilməsi [17].

Metodoloji tədqiqatların texniki bacarığı, tədris təcrübəsinin nəzərə çarpan gizli nəzəriyyələrinin aşkara çıxmasına yardım edir, qərarların üstünlük prosesini qəbul olunmasını əsas götürür. Qərarların qəbul olunması strategiyalarının inkişaf hərəkətinə yardım edir. Bu təcrübəyə nəzarət etməklə şərh olunanlara məlumatın

saxlanılmasında yardım edir. Tənqidi qiymətləndirmənin və əks təsirin xeyrinə olması əsas hesab olunur. Bundan daha çox sinifdə tədqiqatın səmərəsi təhsil sisteminə verilə bilər, lakin bir neçə faktorların yerinə yetirilməsi asan məsələsi deyil, müəllimlərin çoxu belə tədqiq olunmaqdan xoşlanmır lakin onlar tədqiq olunur. Sinifdə situasiyalar çox mürəkkəb olaraq dəyişir və sistemativ olmur. Stenhouse təhsil sahəsində ən aktiv tədqiqatçılardan biri kimi, sinifdəki tədqiqatın sistemativ, planlaşdırılmış və özünütənqid edən məlumatla təkrar nail olmağın təcrübəyə əsaslanan tapıntıların ictimai baxışa olan bir əsasıdır.

Tədqiqatın keyfiyyət və kəmiyyət arasındakı ikiqat fərqliliyinin kənarında olmasıdır. Chandron tətbiqi linqvistikanın 4 təqlid olunan əhəmiyyətini tələb edir, psixomatik tədqiqatlar, onlar eksperimental metodun istifadəsi, müxtəlif metodların əldə olunması üçün dilin müəyyənləşdirilməsini tədqiq edir, interaktiv təhlillər vasitəsilə əlaqələrin geniş şəkildə öyrənilməsi davranışları tədqiq edir, müəllimin müəyyən edilmiş interaktivliyinin funksiyalarını, müxtəlif müşahidə sistemləri və sxemlərinin interaktiv siniflərdə kodlaşdırılmasından istifadə edilir [11].

Danışığın təhlili: onlar linqvistik şərt olan transkripsiyasının sinifdə öyrədilməsini tipik olaraq, əvvəlcədən müəyyən edilmiş kateqoriyalarının tonlarını təyin edirlər. Etnoqrafiya: sinifdaxili baxışın mədəni sisteminin naturalistik, nəzarət olunmayan müşahidə və təsir sistemi kimi təqlid edilir. Grotjahnın tətbiqi linqvistikanın digər tədqiqatının aparılmasıdır. O aktual tədqiqat fənlərinin təhlilini izah edir, nəzərə çatdırmaq lazımdır ki, verilən məlumatların toplusu metodu 12 tədqiq olunanlar tərəfindən təhlil edilir (eksperimental və ya qeyri-eksperimental). 12 verilən məlumatların (kəmiyyət və keyfiyyət) təhlillərinin növünün məlumatla əlaqəsinin (statistik və tərcüməvi) olması ilə əlaqədardır.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Barsuk R.Y. “ Səkkizillik məktəbdə xarici dillərin tədrisi”. Bakı, Maarif, 1967, s.160
2. Kazımov İ. Məktəbdə müqayisə üzərində işin nəzəriyyəsi və təcrübəsi. Bakı: “Maarif”, 1972, s.163
3. Tahirov A., Salayeva Ə. Orta məktəbdə ingilis dilinin metodikası. Bakı “Maarif” nəşriyyatı 1978, 220 səh.
4. F.Yadigar (Veysəlli). German dilçilinə giriş. Bakı, Maarif 2003, s.127

Rus dilində

5. Гез Н.И., Ляховицкий М.В., Миролубова А.А. в, и др., Методика обучения иностранным языкам в средней школе., Учебник– М.: Высшая школа, 1982. – 373 с.
6. Гусейнова Э.М. Устойчивость сегментной структуры слова при межязыковой интерференции. Автореферат. дис. ...канд. филол.наук. Баку: Maarif, 1989, 16 с.

7. Киселева Е.Ю. - ст. преподаватель; Горбунова Т.С., ст. преподаватель Казанская государственная академия ветеринарной медицины имени Н.Э. Баумана, Санкт- Петербурга, 1998, с.140

İngilis dilində

8. Asher, James J. Future Directions for Fast Stress Free Learning on the Right Side of the Brain. Sky Oaks Production, Inc: Los Gatos., 2001.
9. Babayev S.M., Qarayeva M. English Phonetics. Baki, 2013 228 p.
10. Babayev S.M. English Phology. Baki, 2004 203 p.
11. Brown, S.R. (1993). A primer on Q methodology. Operant Subjectivity, 16, 91-138
- 12.Chandron Clothing-based Discrimination at Work: The Case of the Goth Subculture (1988) British Journal of Education, Society & Behavioural Science 2016, p. 56
- 13.Charles & Curran Fundamental of English Grammar 3rd edition 1976, New York, 2002, p.528
- 14.Chen, C. F. Computer assisted language learning and teaching. 2007, Published online by Cambridge University Press: 05 March 2012
- 15.Celce-Murcia, M., Brinton, D., & Goodwin, J. (1996). Teaching Pronunciation: A Reference for Teachers of English to Speakers of Other Languages. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Daniel Madrid. Studies in Bilingual Education (Linguistic Insights) 2001, p.512
17. David Nunan. Practical English Language Teaching (1992;2) Singapore, p.623
18. Gimeno S. Lorena S.: books, biography, latest (1983; 63-64) Spanish edition, p.452
19. Grotjahnın Complexity, Methodology and Method: Crafting a Critical Process of Research (1987) Alhadeff-Jones, 2013;Le Moigne, 1999;Morin, 2008).
20. Seliger & Shohamy Second language Research Methods (1989;22 [Elana Shohamy](#) OUP Oxford, 1989 - 270 p.
21. Van Lier Interaction in the Language Curriculum (1988;1990) Longman, 1996 - p. 248

İnternet materialları

22. www.listen.ph.com
23. <http://www.nkfust.edu.tw/nemchen/CALL/> (accessed 20/4/2007).
24. www.phonetics.com

İKİNCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ BİLİK NÖVLƏRİ

Xülasə

Zenfira Quliyeva

Bu məqalədə II dilin tədqiqi onun çoxüzlü və çoxfənli olması, bu sahələrdən metodologiyaların tədqiqi və biliyinin nəzərə çarpması əsas məsələ olmasından bəhs edilir. İngilis dili dərslərində tədqiqatı zamanı I dilin bütün dünyada öyədilməsi Seliger & Shohamy tərəfindən müxtəlif səbəblərdən biri kimi izah edilməsini, onların araşdırılıb tapdıqları II dilin tədrisinin 4 bilik növünün təsnifindən danışılır. Onlardan - "Biliyin inam kimi" "Səlahiyyətin bilik kimi", "Üstün bilik"- "Təcrübi Bilik"-dən bəhs edilir. İkinci dilin tədqiqi onun çoxüzlü və çoxfənli olmasıdır, bu sahələrdən metodologiyaların tədqiqi və biliyinin nəzərə çarpması əsas məsələdir. Belə ki, linqvistika, antofologiya, psixologiya, sosiologiya, tədris və s.

ВИДЫ ЗНАНИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ВТОРОМ ЯЗЫКУ

Зенфира Гулиева

Резюме

В данной статье отмечается, что изучение II языка является многогранным и междисциплинарным, а основным вопросом является изучение методологий и знаний этих областей. Селигер и Шохами во время своих исследований на уроках английского языка объясняют появление первого языка как одну из различных причин, а также классификацию 4 типов знаний преподавания второго языка, которую они исследовали и нашли. Среди них упоминаются - «Знание как вера», «Авторитет как знание», «Высшее знание» - «Опытное знание».

TYPES OF KNOWLEDGE IN SECOND LANGUAGE TEACHING

Guliyeva Zenphira

Summary

This article notes that the study of language II is multifaceted and interdisciplinary, and the main issue is the study of methodologies and knowledge of these areas. Seliger and Shohami, in their research in English classes, explain the emergence of the first language as one of the various reasons, as well as the classification of 4 types of knowledge of teaching a second language that they researched and found. Among them are mentioned - "Knowledge as faith", "Authority as knowledge", "Higher knowledge" - "Experimental knowledge".

Rəyçi: fil.f.d.dos. Q.Heybətov